

Ercevel
15036

GALILEI FÜZETEK

RUDAS LÁSZLÓ

HŰBÉRURALOM

17-18. SZ. 5. EZER. ÁRA 40 FILL.

HALADÁS
KÖNYVKIADÓ
VÁLLALAT
KIADÁSA

A *Galilei Füzetek* célja a természettudományok, a társadalomtudományok, a modern filozófia eredményeinek népszerű ismertetése. Elsősorban azt az ismeretanyagot igyekeznek felölelni, melyet a középiskola hiányosan vagy elferditve közöl, vagy teljesen elhallgat. A *Galilei Füzetek* minden egyes száma valamely ismeretkör bevezető, összefoglaló tájékoztatóját adja és alkalmas további behatóbb speciális tanulmányok előkészítésére. A *Galilei Füzetek* egyszerű, világos, vonzó modorban vannak írva. 32—64 lapnyi terjedelemben, 2—3 füzetenként jelennek meg, úgy hogy lehetőleg minden hónapra egy szám megjelenése essék. Egyes szám ára 30 fillér. Minden további szám 10 fillér.

Az eddig megjelent füzetek: 1. *A történelmi materializmus I.* (ismertetés). Irta dr. Fazekas Sándor és dr. Székely Artur. 2. *A származástan mai állása.* Irta dr. Kende Zsigmond. 3. *A vallás keletkezése.* Irta dr. Rubin László. 4. *Az új világszemlélet.* Irta dr. Lóránd Jenő. 5—6. *Bevezető az élet kémiájába.* Irta Strophantus. 7. és 8. *A mai lélektan főbb irányai I. és II.* Irta dr. Dienes Valéria. 9—10. *Az anyag szerkezete.* Irta Szántó Hugó. 11—14. *Valóság és matematika.* Irta dr. Dienes Pál egyetemi m.-tanár. 15—16. *Világok keletkezése.* Irta Erdős Lajos. 17—18. *Hübérralom.* Irta Rudas László. A gyűjtemény legközelebbi számai a következő kérdésekkel fognak foglalkozni: *A történelmi materializmus II.* (értékelés és kritika). *Biológiai alapfogalmak.* *Bevezető a közgazdaságba.* Ezenkívül az alább felsorolt tárgyakról szóló füzetek kiadása van tervbe véve:

I. A természettudományok köréből.

A biológia fontosabb problémái.	A föld fejlődése.
Vitalizmus és mechanizmus.	Az energetika elemei.
A célszerűség a természetben.	Az energia körforgása.
Az emberitest szerkezete, működése.	Elektromos sugárzások
A baktériumok világa.	Radioaktivitás.
Nemi betegségek.	Az élet keletkezése.
Az ember egyéni és faji fejlődése.	

II. A szociológia köréből.

Bevezető a szociológiába.	Az állam.
Az emberi társadalom kialakulása.	A nőkérdés.
Társadalmi fejlődés.	Fejezetek a magyar történelemből a történelmi materializmus megvilágításában.
Az emberi gazdálkodás fejlődése.	
A tőkés termelés.	Fejezetek a világtörténelemből a történelmi materializmus megvilágításában.
A munkásmozgalmak és a szocializmus.	
A család fejlődése.	

III. A világszemléleti ismeretek és a filozófia köréből.

Filozófiai alapfogalmak.	Modern bibliakritika.
A régi filozófia kritikája.	A vallás mint világszemlélet.
A bölcelet újabb irányai.	A tudományos világszemlélet.
Test és lélek.	A tudomány kialakulása és fejlődése
Determinizmus és indeterminizmus.	A tudományos módszer.
Lélekelemzés.	A cél és okság kritikája.
A monizmus.	A természetbölcelet elemei.

Kiadja a Haladás könyvkiadóvállalat Budapest, V, Széchenyi-utca 10. sz. Telefon 42—59.

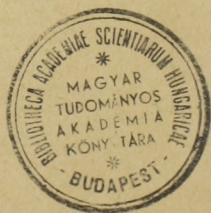
RUDAS LÁSZLÓ

HÜBÉRURALOM

BUDAPEST, 1914
A HALADÁS KÖNYVKIADÓ-
VÁLLALAT KIADÁSA

150606

A jobbágyság kialakulása.

„A hegyen egy vár és körötte a várur birtoka. Lejebb egy parasztfalu. A parasztok kényszerítve, hogy a földesuri birtokon ellenszolgáltatás nélkül munkát teljesítsenek, a robotot s hogy a földbirtokosnak rendszeres időközökben, házasságok és halálozások alkalmából, terményeket szolgáltatassanak be. A földesur ítél a paraszt felett, ő maga vagy helyettese, az ispán, szabályozza a faluközösség közös birtokának, továbbá a legelőnek és az erdőnek használatát. Ő állítja csatasorba a községet, ha ellenség fenyeget.“

Ez a feudalizmus képe, a termelőosztályt tekintve. Lényegében éppen úgy megtaláljuk Nagy Sándor makedóniai birodalmában vagy Egyiptomban, a Sassanidák birodalmában és az utolsó évszázad előtti Japánban, mint a középkori Európában. Az általános elterjedtség azt bizonyítja, hogy ez a szervezet azonos okra kell, hogy visszavezethető legyen, mely mindenütt működni kezd bizonyos ponton és azonos voltánál fogva azonos eredményeket hoz létre. Ez az ok a gazdasági strukturának megváltozása: az állandó földművelésre való áttérés.

A legtöbb nép az állattenyésztésről tért át a földművelésre. Az állattenyésztés a vele foglalkozók mozgási szabadságát nem korlátozza, hanem előmozdítja. Ezért az állattenyésztő népek legtöbbször nomádok, állandóan ritkán telepednek meg és ha rákényszerülnek, könnyen továbbvándorolhatnak. A gabonatermelést vagy a szomszédos népektől elhajtott rabszolgákkal végeztetik, vagy még egyszerűbben a gabonát készen rabolják a szomszédos népektől, melyekkel ezért folytonos harcban állanak. A harc bizonyos szorosabb törzsi szervezetet fejleszt ki náluk

s rendszerint bizonyos születési és harci nemesség is kialakul a harcok közben és azok vezetésére.

Az állattenyésztő népben a kezdetleges nemességen kívül, melynek igen jelentéktelen kiváltságai vannak csak, semmiféle osztálytagozódás nincs. Mindenki katona és mindenki egyenrangú törvényhozó s a bírói hatalom is a nép kezében van, mely azt gyűlésein gyakorolja.

Az állandó földművelésre téréssel a helyzet megváltozik. Az állandó földművelés állandó letelepedésre kényszeríti a földművelőt s mozgási szabadságától ezzel megfosztja, nehézkessé teszi. A letelepedés rendszerint törzseként történik, a föld a törzs, vagy nemzetség stb. közös tulajdona, még az a föld is, melyet az egyes tagok magánhasználatra kapnak. Ez az ősi agrárkommunizmus.

De bár a törzsek így együtt maradnak, a paraszt nehézkessé válásával a törzs eddigi közössége lassanként megbomlik, az együvé tartozás érzése kipusztul. Ehhez járul, hogy a földművesmunka bizonyos időszakokhoz kötött, melyekben a paraszt nem vonulhat hadba anélkül, hogy gazdasága lényeges kárt ne szenvedjen.

Beáll tehát bizonyos munkamegosztás szükségére: a honvédelem elválik a termelő munkától. A földművelő nép mentesül a katonáskodás alól s a honvédelem kötelezettsége a nép egy másik részére hárul, amely viszont a termelő munka alól szabadul és egyetlen hivatása a katonáskodás lesz. A katonáskodó osztály eltartása ezután teljesen a termelőosztályra szakad, aminthogy ez az egész folyamat csak úgy lehetséges, hogy a földművelő munkája elég produktív, hogy magán kívül más, nem dolgozókat is eltartson. Ahol ez az osztályokrabomlás termelőkre és nem termelőkre beáll, ott a sulypont azután mind-

jobban a nem termelő osztályok javára tolódik el, mert a fegyver és a vele való bannitudás nemcsak a védelem kötelességét, hanem az elnyomás lehetőségét is jelenti a katonaosztály kezében. Ez annál könnyebben megy, mert a földműves csakhamar egészen elszokik a fegyverforgatástól s megkötöttségénél, nehézkességénél és elszigeteltségénél fogva még megmaradt jogai gyakorlására is képtelenné válik.

Ez a jobbágyság kialakulásának általános képe, mely az európai feudális államokat megalkotó germánoknál csak részleteiben változik.

A germánok közvetlenül a római birodalomba való letelepedésük előtt tértek át az állandó földművelésre. A rómaiakkal vívott évszázados harcaik náluk is kifejlesztették a törzsi szervezeteket, bizonyos nemességet és néhol királyságot és hercegségeket, melyekkel szemben a törzstagok már bizonyos kötelezettségekkel tartoztak.

Az állandó letelepülés itt is törzsenként megy végbe; a földművelés az ősi agrárkommunizmus alapján folyik. Az egyes törzsek, nemzetségek és községek faluközösségeket (*Markgenossenschaft*) alkotnak, közös tulajdonban levő földdel. A ház és az udvar ugyan már magántulajdona az egyes családoknak, a szántóföldet is felosztották közöttük külön használatra, de a tulajdonjog a közösségé. A legelőt, erdőt és a folyóvizet közösen használják.

Minden faluközösség területe tehát két részre oszlott: közös és felosztott részre. Minden tag része eredetileg egyforma nagy volt, éppen így a közös területből használatra átengedett rész is. Ennek felhasználási módját a közösség állapította meg: ez szabályozta a legeltetést, az építéshez és tüzeléshez vehető fa mennyiségét stb. Az egyes parcellákat bizonyos időszakonként újra kisorsolták.

A gazdasági egyenjoguságnak teljes politikai egyenjoguság felelt meg. Minden szabad embernek egyforma jogai voltak, az egész nép együtt alkotta a haderőt s a nép szolgáltatott saját gyűlésein igazságot.

A germánok e termelőrendje mellett azonban megmaradt mindenütt a római birodalom régi lakosainak termelőmódja is. A benyomuló germánok sokkal kevesebben voltak és sokkal több föld állott rendelkezésükre, semhogy a régi lakosok elűzése érdekükben állott volna. Csak a vandálok tették ezt Afrikában. A gótok és burgundok minden nagyobb birtoknak csak egy, illetve két harmadát foglalták le, a longobárdok a *hozadék* egyharmadát; a frankok és alemánnok ellenben északkeleti Galliában annyi uratlan földet találtak, hogy szükségletüket teljesen fedezni tudták vele. Minden egyéb uratlan föld, éppigy a régi római császári birtokok, a királyoké lettek úgy, hogy ők lettek az ország legnagyobb földbirtokosai.

Kétféle termelőrend helyezkedett tehát egymás mellé. A római birodalom termelőmódja ugyan nagyon lezüllött már, mikor a germánok a birodalmat külsőleg is megdöntötték, hiszen nem annyira a barbárok támadásai, mint inkább belső züllése tette tönkre a római birodalmat. Már Augustus alatt megkezdődött a gazdasági hanyatlás s szakadatlanul tart egészen a végső összeomlásig. Az utolsó századokban már oda jutott a hatalmas birodalom, hogy aranypénz már alig van forgalomban, a kereskedelem alig-alig lézeng s maga a földművelés fokról-fokra süllyed, mind kezdetlegesebb lesz. Azelőtt a földművelés rabszolgákkal folyt, kiket a győztes háborúk csak úgy ontottak. Nem kellett kimélni őket, sem jól táplálni és ruházni, tönkre lehetett dolgoztatni őket. Augustus óta a háborúk mindinkább védelmi háborúkká zsugorodtak, a rabszolga ritkább, tehát költséges lett,

kimélni kellett s nem hozott hasznot. Fényüzési cikk lett. Át kellett térni a bérletrendszer egy fajára: felszabadított rabszolgákat telepítettek a földekre (*coloni*), bizonyos szolgáltatásokat kötöttek ki tőlük, terményeik egy részét be kellett szolgáltatniok, de egyébként szabadon mozoghattak. Általában a terménybeni szolgáltatásra tértek vissza s a római birodalom utolsó századaiban sem az adózás, sem a hivatalnokok fizetése nem pénzben, hanem természetben történt.

Ez a termelőrend, a kolonusokkal (és részben rabszolgákkal) megmaradt a germánok földközössége mellett. S akármennyire lezüllött is a római termelőrend, hasonlíthatatlanul magasabb fokú volt, mint a germánoké, kik csak nem régen tértek át az állandó földművelésre és azt nagyon kezdetlegesen üzték.

De nemcsak az elnyomott osztályok, a kolonusok és rabszolgák maradtak a germánok mellett, hanem uraik, a régi római patriciusok és a városi nemesség (*curiales*) is. Galliában például nemcsak megmaradtak zavartalanul birtokaikon, hanem rájuk még a régi római jogot is mindenütt érvényben hagyták. Hiszen ez természetes is volt. Kire támaszkodott volna a beözönlő germánság, ha nem azokra, akik a magasabb kulturát és termelőrendet képviselték?

A legfontosabb szerepe természetesen ez irányban a katolikus egyháznak és kolostorainak jutott. A katolikus vallás már régen nem volt üldözött, államfelforgató szekta, az egyház erős gazdasági és politikai szervezet, mely a római birodalom utolsó századaiban szinte az egyetlen, mely némileg rendszeres politikai és gazdasági működést tud kifejezni. Nagy Konstantin óta államvallássá lett s erős szervezete folytán a római császárok őt bízták meg szinte minden fontosabb közfunkció végrehajtásával. Óriási föld-

birtokai voltak, melyeket ugyan a szegények támogatása céljából kapott és hivatalosan ezek mindig is úgy szerepeltek, mint a szegények birtokai, de tényleg a hozadéknak legfeljebb negyedrészt fordították a nyomor enyhítésére (ez is több, mint amennyit ma a püspökök tesznek!), míg a többi egyéb célra ment. Maguk a püspökök, kik hovatovább az egyházközségek minden jogát letörték, ugyanannyit fordítottak a maguk személyére, mint amennyit a szegényeknek összesen juttattak. A népvándorlás borzalmai alatt azután az egyház volt az (különösen a kolostorok), mely a régi római kulturának és magasabb termelőrendnek legalább a csökevényeit megőrizte s most a letelepülő germánokkal közölte.

A germánok új államalakulatában még fokozottabb szerepe jutott az egyháznak, mint annak idején a római birodalomban. Államnak és népnek egyaránt szüksége volt rá. Az államnak, mint egyetlen irástudó, ő szolgáltatta a hivatalnokokat és a tanácsadókat, a népet ő oktatta az észszerűbb földművelésre. Persze ezt nem tette ingyen. Nemcsak, hogy legnagyobbbrészt megtarthatta a földbirtokokat, melyeket még a római uralom idején szerzett, hanem bőven szerzett hozzá még újakat is.

Magántulajdonban levő nagybirtok tehát már a letelepülés idején bőven akadt. A meglevőkhöz járultak azután azok, melyeket a király ajándékozott hiveinek. S ez oly bőkezűen történt, hogy a 9. században ugyszólván már az egész királyi birtok magánosok kezén volt.

Az ilyen ajándékozás bizonyos kötelezettségekkel járt, rendszerint a katonáskodásra vonatkozólag s az ilyen birtokot *beneficiumnak* nevezték. Az eladományozott királyi birtokkal együtt járt a királyi birtok addigi adó- és szolgálatmentessége is, az *immunitás*.

De a kisbirtok is mindjobban szabadulni igyekszik a faluközösség befolyása alól. Annál is inkább, mert az egyházi és világi nagybirtok is mindent elkövet a közösségi kötelékek lazítására, hiszen csak ilyen módon terjeszkedhetett és gyakorolhatott nyomást a szabad parasztságra.

A kisbirtok fel is szabadult részben a faluközösség korlátai alól és csakhamar már a természetes szaporulat folytán is felaprózódik és egyenlőtlenségek támadnak az eredetileg egyforma nagyságu kisbirtokok között.

A szabad parasztság helyzetét már ezek a birtok-egyenlőtlenségek is gyengítették. De legfőképp gyengítette a földművesmunka említett természete. Mint mondtuk, a földmunka határozott időszakokhoz van kötve s kisebb mozgási szabadságot enged, mint az állattenyésztés. Szólítsák el a kisbirtokost, aki e korban rendszerint a maga és családja munkaerejére volt utalva s kinek birtokán igen ritka esetben éltek idegen emberek, olyan időben, mikor munkaereje a gazdasági munkánál szükséges volna, pl. vetés, szántás vagy aratás idején s birtoka helyrehozhatatlan károkat szenvedhet. S éppen ez történt. A meroving és a karoling állam (Nagy Károly egypár ezirányu, papírosan maradt rendelkezését leszámítva) a szabad embertől a változott helyzet ellenére ugyanazokat a szolgáltatásokat követelte, mint azelőtt és pedig a kisbirtokostól éppen annyit, mint a nagybirtokostól. Ezek a terhek pedig igen súlyosak voltak: adományok a király részére, a király és kíséretének beszállásolása, a tized.

De legnagyobb teherrel nehezedett a szabad parasztságra a katonáskodás és az igazságszolgáltatás. Folytonos csapatszempléket és törvénykező gyűléseket tartottak és aki azon meg nem jelent, azt szigorú

büntetésekkel sujtották a királyi hivatalnokok — a nagybirtokosok. A katonaság jellege is megváltozott, Nagy Károly óta mindinkább a lovasságra tevődik át a súlypont, ami már gyakorlatot és iskolázást követel. Ezt a paraszt munkája természeténél fogva nehezen sajátíthatta el és nem bírta a költségeket. S a folytonos háborúk, avarok, csehek, dánok, normannok, szaracénok, tengeri rablók támadásai ugyancsak fegyverben tartották a szabad parasztságot. Felmentést pedig a gyűlések és katonáskodás alól csak a királyi hivatalnokok, a nagybirtokosok adhattak, de természetesen csak azoknak adtak, kik védelmük alá helyezkedtek, birtokuk és szabadságuk árán.

A karolingok egész uralkodása nem egyéb, mint a szabad parasztság elszegényedési és leigázási folyamatának folytonos gyorsulása. A kisparaszt vágyakozva tekint a nem szabadok felé, kik mind e terhek alól mentesek voltak s akiket uraik védtek. Mindig többen igyekeznek a papi és világi nagybirtokok védelme alá s akiknél nem ment szép szerével, ott sem a papok, sem a nagyurak nem vetették meg a nyílt erőszakot sem. A kisparaszt lemond jogairól, melyek mint szabad embert megillették, de amelyeket úgy sem gyakorolhatott saját károsodása nélkül. Kötelezi magát bizonyos szolgáltatásokra és terményei egy részét urának szolgáltatja be. Ezért ura katonáskodik helyette és természetesen, mint nem szabad ember, mentesül az állam iránt eddig fennállt egyéb szolgáltatások alul is. De viszont jogai is urára szállnak át, aki ezentul biráskodik is felette.

Helyzete ezzel egyelőre csak javult. Urainak érdekében volt, hogy jól bánjanak vele, mert kevés volt az ember, a földnek pedig csak a hozzáfűzött munkaerő arányában volt értéke. *E korban sem maga a föld, hanem a rajta dolgozó emberek munkaereje volt az*

értékes. Különben is olyan a természetbeni adózás természete e korban, hogy nem válik nyomasztóvá. A nagybirtokos élete éppen olyan kezdetleges, mint a paraszté s a beszolgáltatott terményeken kívül nemigen volt egyébre szüksége. Ezeket pedig nem értékesíthette, mert mindenki, aki vásárolhatott volna, ugyanolyan helyzetben volt, mint ő, nem volt áru-termelés és piac. A hűbérur követelése tehát csak addig terjedt, ameddig a maga és kíséretének a gyomra. S akármilyen tágas volt is ez e korban, a beszolgáltatott cikkeket elfogyasztani még sem volt képes.

Igy lesz a földművesből paraszt, jobbágy. Helyzete most sokban hasonlít a római kolonus helyzetéhez. *Az európai feudalizmus tehát onnan indul ki, ahová a római társadalom eljutott volt.*

A lovagság.

Akármennyire alapult is a kisparaszttság leigázása erőszakon is, nem sikerülhetett volna, ha a társadalmi élet egyéb tendenciái nem tették volna ezt a folyamatot nemcsak lehetővé, de szükségessé. A földművelés kezdetleges volt. A kezdetleges termelés folytán nagy területek voltak szükségesek ahhoz, hogy a szükségleteket fedezzék, viszont a földterület nagy részét őserdők borították, mocsarak, melyeket a termelésre alkalmasakká kellett tenni. A föld a természetes szaporulat folytán még így is csakhamar kevésnek bizonyult és tervszerű gyarmatosító terjeszkedéssel kellett új területeket szerezni. Mindezt a feladatot az erősen szervezett nagybirtok, gazdasági és katonai segéderőivel jobban végezhetette el, mint ahogy a széttagolt kisbirtok végezhetette volna. Ehhez járult a honvédelem szükségessége, melyet — mint láttuk — a földművesmunka természete folytán a kis-

paraszt el nem láthatott és mely a nagybirtokra és az általa tartott katonaságra háramlott. Ez a hadi funkció pedig semmiképpen sem volt szükségtelen e korban, melyben folytonos támadások veszélyeztették a letelepedett lakosságot, viszont a katonáskodókat más, mint a parasztság el nem tarthatta, lévén ő az egyetlen termelő osztály e korban. S még egyszer hangsúlyozzuk: ezt az egész folyamatot, a termelő- és védelmezőosztályok szétválását, csak az tette lehetővé, hogy a paraszt munkájának produktivitása már a kezdetleges viszonyok mellett is volt akkora, hogy magán kívül egyéb osztályokat is el tudott tartani.

A nagybirtok szervezete mindinkább tökéletesedik. Abban a mértékben, ahogy a munka produktivitása nő. Ez teszi lehetővé, hogy külön szervek fejlődjenek ki a birtok gazdasági ügyeinek vezetésére és a katonai feladatok megoldására. Hivatalnoki kar alakul ki, mely ugyan maga is legnagyobbbrészt a nem szabadok sorából kerül ki (*ministeriales*), de csakhamar elválik ezek tömegétől és külön nemességgé alakul. Miután pedig a nagybirtok látta el a közszolgáltatásokat is, természetes, hogy hivatalnoka egyszersmind az állam hivatalnoka is.

Különösen fontosak a katonai személyek: a lovagok. Említettük, hogy a katonaság sulypontja mind inkább a lovasságra tevődik át, a fegyverzetben mind nagyobb szerepet játszik a páncél s a katonai fegyverzet költséges és bonyolult voltánál fogva szintén egyik oka volt a szabad parasztság pusztulásának. A jobbágság általános elterjedésével a katonai osztály csak ennek a mesterségnek szentelte magát s a maga ellátására birtokot és jobbágyokat kapott a nagybirtokostól. A katonai *ministeriales*-ekből alakult ki azután a *lovagság*, mely mindjobban különvállik a parasztságtól s a XII. században ez a folyamat már

annyira előrehaladt, hogy a lovag megvetéssel néz le a parasztra.

A hadviselés mesterséggé lett s a lovagnak mód-szeresen kellett hivatására készülnie. Egész élete ennek a célnak van ezentúl alávetve s végül kiváltságává lesz, s a parasztot később egyenesen eltiltják a fegyverviseléstől. A nagybirtok és a parasztság közé ezzel új kisbirtokos osztály lép, a lovagok, kik birtokaikat hűbérül kapják valamelyik nagybirtokostól és akik a hivatalnoki nemességgel együtt alkotják a közép- és kismemességet.

A hűbéri állam.

A paraszt jobbagyosorban is nagyobbbrészt faluközösségben élt, mely csak annyiban változott meg, hogy a nagybirtok befolyása alá került. A közös, valamint a magántulajdonban levő föld szolgáltatotta az élelmiszereket, valamint azokat a nyersterményeket, melyekre a parasztnak kezdetleges igényei kielégítésére szüksége volt s amelyeket ő és családtagjai dolgoztak fel. Így tehát a paraszt minden szükségletét a maga munkájával elégitette ki s magán kívül legfeljebb a hűbérur és kísérete számára termelt használati cikkeket, melyeket annak ellenérték nélkül volt köteles beszolgáltatni. A termelés tehát az egész vonalon *használati értékekre* irányult, a cikkek nem lettek árukká, a termelés célja nem csereértékek előállítására volt.

Nemcsak az egyes parasztcsalád, hanem az egész faluközösség maga állította elő, amire szüksége volt. E célból bizonyos tagjait mentesítette a gazdasági munka alól s ezek kizárólag ács-, kovács-, stb. munkával foglalkoztak. A paraszt így, miután senkire szüksége nem volt, nagyon ritkán jutott érintkezésbe a faluközösségen kívül álló elemekkel, aminek követ-

kezménye a paraszt teljes elzárkózottsága lett. Látóköre megszűkült, mindenki idegen, sőt külföldi volt, aki az ő faluközösségéhez nem tartozott. A közös nyelv tájszólásokra bomlott s minden kapocs lassan megszűnt az egyes területek parasztsága között.

Az egész feudális állam a parasztságon s annak gazdasági szervezetén nyugodott. Mint az egyetlen termelőosztály, ő tartotta el valamennyi többi osztályt s ezeknek mozgási képessége, kulturája mind addig terjedt csak, ameddig a paraszt munkájának a produktivitása. Amily mértékben nőtt ez, oly mértékben szabadultak fel elemek egyéb funkciók elvégzésére; amily mértékben változtatta szántóföldre a paraszt ekevasa az irtatlan erdőket, oly mértékben gyarapodott a hűbérur hatalma. De amily laza volt a parasztság összefüggése, éppoly laza volt az egész államé. A birodalmak éppoly könnyen estek szét, mint ahogy alakultak, mert a parasztságnak vagyis a népesség zömének semmi érdeke a birodalmak elhelyezkedéséhez nem fűződött, hiszen a közvetlen környezetén kívül az ő sorsára befolyással nem volt egyelőre semmi és tudomást sem vett semmiről, ami a faluközösségen kívül történt. Minden nagybirtok egy-egy kis önálló birodalmat alkot, mely a másik nagybirtokkal nem hogy összefüggésben volna, hanem azzal ellenséges viszonyban van, mert egyik a másik jobbjait akarja magának megszerezni. A legnagyobb nagybirtokos rendszerint a király, kinek hatalma birtoka terjedelmével nő vagy csökken. Befolyása a többi nagybirtokosra igen csekély.

Az egyetlen erős, sőt nemzetközi szervezet e korban a katolikus egyház volt. Nem a katolikus *vallás* vitt a feudális széttagoltságba egységet, hanem a katolikus *egyház*, mely inkább volt *gazdasági és politikai* szervezet, élén a *pápával*, mint vallási szervezet.

A pápaság és az egyház.

Említettük, mily jelentősége volt a katolikus egyháznak a római birodalom területére benyomuló germánokkal szemben. Az egyház már a császárságban politikai szervezetté lett, most pedig majdnem minden állami funkciót az ő tagjai láttak el.

Minél inkább fejlődött a földművelés s érte el tagadhatatlanul az egyház segélyével azt a fokot, melyen valaha a rómaiak alatt volt, annál inkább nőtt az egyház hatalma. Óriási földbirtokok voltak a kezében és minden új térfoglalás a barbárabb népek között, gazdasági indokai ellenére (a beállott földhiány), a katolikus vallás nevében játszódott le s minden újonnan leigázott terület első sorban az egyháznak jelentett új földbirtokot. Nem is a katolikus vallás ellen tiltakoztak az így leigázott népek, a poroszok, a lengyelek, a magyarok, véres felkeléseikkel — hiszen ezeknek a népeknek természetvallása majdnem minden esetben türelmes volt az idegen kultuszokkal szemben —, hanem az új termelő rend ellen, mely állandó földművelésre és letelepülésre kényszerítette őket és szabad emberekből jobbágyokat csinált belőlük. Minden újabb hódítás elsősorban az egyházi birtokot és hatalmat gyarapította, de mindez kevés volt az egyház földéhségének: az erőszakos szerzésben még a világi urakon is tultett s minden eszköz jó volt, hogy föld- és jobbágyéhségét csillapítsa. Ezzel azután elérte az egyház, hogy általában, a földbirtok egyharmadrésze egyházi kézre jutott Európában.

Hogy az óriási földbirtok mily hatalmat is jelentett, az képzelhető, hiszen a hatalom a föld függvénye volt ekkor. Anyagi hatalmához járult szellemi hatalma. Minél rosszabb valamely osztály gazdasági helyzete, minél kuszáltabbak a viszonyok, melyek gazdasági

és társadalmi helyzetét meghatározzák és amelyeket áttekinteni nem tud, annál inkább hajlandó elnyomott voltát felsőbb, az emberen kívül álló erőknek tulajdonítani. A frank szabad paraszt még királynak képzelte Krisztust, akinek kíséretében ő dárdával kezében lovagol a másvilágon, mint egyenrangú társa, a karoling jobbágy már hatalmas feudális urnak, ki nek ő alázas jobbágya és aki könyörtelenül trónol az égben, büntelve a bünösöket. A függő viszony így nyert kifejezést a jobbágy vallásos elképzeléseiben. Ennek a függő viszonynak földi képviselői pedig az egyház papjai voltak, akik így nemcsak a földi függést képviselték a paraszt számára, mint hatalmas földesurak, hanem az égi függést is, mint az istennek, az égi nagybirtokosnak, földi helytartói. De az egyház tanította a parasztot az észszerűbb földművelésre, a kertészetre, kezdetleges kézművességre is; az ő sorából kerültek ki az egyedüli írástudók, jogászok, építészek, az első festők stb. Minden osztálynak szüksége volt tehát az egyházra, legelől a királynak, akinek szervezett hatalmát rendelkezésére bocsátotta és akinek sokszor támaszul szolgált a nagy urak ellenében.

S ennek a hatalmas gazdasági, politikai és szellemi szervezetnek központja is volt: a pápa. Az egyetlen erős központi hatalom Európában. Hogy ez a központi hatalom oly erőre tett szert, az részben a katolikus egyház felsorolt általános gazdasági, szellemi és lelkiekben való súlyának volt a következménye; de hogy ezt a központi hatalmat éppen a római püspökök tartották a kezükben, az Itália különleges gazdasági helyzetének volt a következménye.

A római birodalomban magától értetődően vezető szerepe kellett, hogy legyen a római püspöknek az egyház többi püspökei felett. A római birodalom bukása után a pápák hatalma egy időre letűnt és

a különböző nemzeti egyházak függetlenek lettek tőlük. Akármennyire lezüllött is Itália, mégis a legfejlettebb országa maradt Nyugat-Európának. A földművelés ott behatóbb volt, az ipar sem szűnt meg teljesen s a régi itáliai városok, legelől persze Róma, tovább tengődtek még a népvándorlás legvadabb napjaiban is.

A városok is itt virágzottak fel legelőször. A longobárdok, kik Itáliát birtokukba vették, nem a földbirtokot, hanem csak *hozadékanak* egy részét foglalták le maguknak. Ők maguk a városokba vonultak, ahol mint uralkodó osztály a paraszt munkájából éltek. A paraszt termelésének fölöslege így a városokban, főként Rómában költődött el, ami javára volt a városoknak.

A másik fontosabb körülmény, mely az olasz városok fejlődését előmozdította, a kereskedelem volt. A kereskedelem különösen Dél-Itália és a Kelet közt a római birodalom bukása óta sohasem szünetelt, a X. századtól kezdve pedig mindig nagyobb jelentőségre tett szert.

Ez a kereskedelem többféle uton bonyolódott le, de valamennyi ut az olasz városokba torkollott. Bennök halmozódtak fel a behozott fűszerek, mandula, mazsola, üveg, ékszer, selyem, gyapot, hogy szertevigyék az olasz kereskedők egész Európában; viszont itt rakták le Egyiptomba való szállításuk előtt a vasat, épületesfát és szurkot, Európa ez időben legfőbb kiviteli cikkeit. Genuát és Velencét ez a kereskedelem tette naggyá, de — bár sokkal kisebb mértékben — a Duna és mellékfolyói, valamint a Rajna mentén fekvő német városok, mint Nürnberg, Koblenz, Mainz, Köln, szintén belőle táplálkoztak.

S az olasz városokkal együtt nőtt Róma, mely Itáliának hagyományos sulyánál fogva is központja volt és naggyá lettek velök Róma királyai: a pápák

is. A gazdasági súly, mellyel Itália egyéb Nyugat-Európával szemben birt, a pápaság politikai súlyában mutatkozott.

A pápák politikai súlyát még fokozta az a már említett tény, hogy a letelepedett germán törzsek folytonos támadásoknak voltak kitéve a folytonosan Európába özönlő barbár hordák részéről, melyek között legveszedelmesebbek voltak az új kulturára a normannok és az arabok, vagy, amint őket akkor hívták, a szaracénok. Utóbbiak már csak azért is, mert a pápasághoz hasonló központi hatalommal rendelkeztek: a kalifátussal. S éppen akkor, amikor ezek a küllellenségek a legkeményebben szorongatták a keresztény Európát, úgy, hogy úgy látszott, vége lesz a keresztény kulturának; éppen akkor, mikor a feudális szakadozottság és anarchia a legmagasabbra hágott, az egyetlen látható fej, mely a zürzavarból kiemelkedett: a pápa volt és így természetes, hogy az ellenségek ellen való szervezkedés feladata rája háramlott.

S a pápaság vállalta és meg is oldotta ezt a feladatot. Letelepíti a normannokat Dél-Olaszországban és ezzel bevonja őket a feudális kulturkörbe, de egyszersmind hatalmas fegyvertársakat szerez magának, úgy hogy egy ideig segítségükkel katonai erőre szert tévén, mindenkire, aki nem engedelmeskedik, rászabadítja hű normannjait. Az 1066. évben a normannok meghódítják Angliát, 1000 körül a magyarok királya kereszténnyé lesz és népét állandó földművelésre szorítja és a primitív közös földtulajdont, melyben az eddig minden valószínűséggel élt, erőszakkal megszünteti, a magántulajdonra fekteti a termelést. 1095-ben pedig megkezdik az első keresztesháborút.

A pápaság hatalmának tehát elsősorban gazdasági és védelmi okai voltak. De nem kicsinylendők

azok a lelki okok sem, amelyek a pápák hatalmának feltétlen elismerésére szoritottak majd minden osztályt e korban. Láttuk, hogy az egyháznak nemcsak gazdasági, hanem szellemi téren is vezető szerepe van. S minden erőszakossága mellett is, melyben az egyház a világi hatalommal versenyzett a birtokszerzésben és a termelőosztály elnyomásában, mégis az egyház általában jobban bánt jobbágyaival, mint a világi birtokosok. Az egyház volt az egyetlen, mely a folyton fenyegető éhínség és a termelőosztály helyzetének csakhamar beállott rosszabbodása mellett némi kezdetleges jótékonyt is gyakorolt. S ő hirdette a vallás vigaszát, melyre a szenvedés mértéktelensége, a szenvedéstől való szabadulás reménytelensége mellett az elnyomott, mindenféle módon megkínzott, örökös munkában tartott tömegeknek oly nagy szükségük volt.

S a pápaság ugyancsak kihasználta kedvező helyzetét: egész Európa adófizetője lett s egyik pápa a másikat multa felül a leleményességben, hogyan sарcolja meg Európát. Bűnbocsátó éveket hirdettek s ez év alatt mindenkinek, aki Rómába vándorolt, elengedték bűneit. Ilyen bűnbocsátó éveket eleinte minden évszázadban egyszer terveztek, de az üzlet oly jövedelmezőnek bizonyult, hogy megrövidítették minden harminc esztendőre. S hogy a szegényebbek, akik Rómába vándorolni nem voltak képesek, az adófizetésből ki ne maradjanak, ügynökeikkel bűnbocsátó leveleket árultattak és hozzá mellékelték egy-egy szent lábszárát vagy hajszáját, vagy egy szilánkot Krisztus keresztyéből stb.

Pápaság és a császárság küzdelme. A keresztesháboruk.

A fenti adatok eléggé mutatják, hogyan lett hatalmas a pápaság és mily nagy volt e korban hatalma. A küzdelem is, mely a pápaság és a német császárság között már régóta dult, most természetesen a pápaság javára dőlt el. Ekkor kénytelen IV. Henrik Canossába vándorolni.

Az olasz városok gazdagsága, a kincsek, melyek bennük felhalmozódtak, korán felkeltették a szomszédok irigységét és rabló vágyát. A fejletlen és szegény Németország hűbéres urai egyik rablóhadjáratot a másik után vezették ezért Itália ellen, élükön persze a legnagyobb hűbérurral, a császárral. Akármennyire tehetetlen és hatalom nélkül való volt odahaza a császár, az olasz hadjáratra mindig bőven csatlakoztak hozzá a lovag urak, mert onnan kincsekkel megrakodva térhettek haza. Az olasz városok gazdagsága tette kívánatosná a német császárok számára a felettük való uralmat, a rablási alkalom adott a császárok mellé mindig engedelmes sereget.

De sokkal több érdek fűzte egybe az olasz városokat és a pápaságot, semhogy ez a harc a császárság győzelmével érhetett volna véget. Igaz, hogy a pápa is nyuzta őket, de a városok egész gazdagsága a pápasággal függött össze. A zarándokut Rómába Észak-Olaszországon vezetett keresztül, a keresztesháboruk folyamán Jeruzsálem felé vándorlók ugyanerre zarándokoltak s ismeretes, mily hasznot huzott Vence s a többi olasz kikötőváros a kereszteshadak szállításából, amin ugyancsak megszédték magukat, nem vetve meg ugyanakkor a hitetlen ellenfél pénzét sem. Az olasz városokban fejlődik ki először nagyobb

szabásu pénzgazdaság, itt születik meg a bank és a váltó. Az olasz kereskedők voltak a pápák bankárai, az ő kezükbe folyt mindaz az összeg, amit a pápák Európától adóul szedtek, ők kezelték azt a pápák számára, de a maguk hasznára is. Hatalmas uzsora- és kereskedelmi tőkék gyűltek össze a kezükben.

Természetes, hogy az olasz polgárságnak az volt az érdeke, hogy a pápa hatalmas legyen. Ahhoz a félhez csatlakoztak ugyan pillanatnyilag, amelyik éppen közelebb volt, de aggódva örködtek azon, hogy a pápaság hatalma lényegesen ne csorbuljon.

A pápaság hatalmának tetőpontját a keresztesháboruk megindulása jelzi. 1095-ben indul meg az első. Már Herder írja: „Az olasz városok, melyek a keresztésekkel tartottak, nem az Ur testét keresték, hanem a fűszereket s kincseket sirjánál. Tirus volt nekik az ígéret földje.“ A cikkek után, melyeket az olasz kereskedők Keletről behoztak, természetesen vámot kellett fizetniök az egyiptomi szultánnak és a többi keleti uralkodóknak. Ezek ugyan vigyáztak arra, hogy a vámok ne legyenek oly súlyosak, hogy a kereskedelem megszűnését vonják maguk után, de ezek mégis súlyosan nehezédtek az olasz kereskedőkre. A zsákmány reményén kívül tehát ez az érdek is vezette az olasz kereskedőket és képviselőjüket: a pápákat, hogy a behozatali cikkek termelési helyét megszerezzék maguknak és így könnyebben és olcsóbban jussanak hozzájuk.

De nemcsak az olasz városoknak voltak ilyen anyagi indító okaik, hanem a többi résztvevőnek is. Az első kereszteshadjárat lovagjai legnagyobb részét normannok alkották. A földéhség hajtotta őket: hűbéres államokat alapítottak Palesztinában, Sziriában, Kis-Azsiában és Ciprusban, sőt magában a Kelet-Római birodalomban, mely pedig nem volt hitetlenek földje,

hanem keresztény állam. A lovagokon kívül mindenemü nincsetlen alkotja a keresztesseregeket, kik a Kelet kincsein akarnak kárpótlást szerezni maguknak azért a nyomorért, amit otthon el kellett szenvedniök. De a pápaság hatalma oly nagy volt e korban, hogy még olyanokat is tudott keresztesháborukra szorítani, kiknek semmi érdekük ilyenhez nem fűződött, így több német császárt és II. Endre magyar királyt. A tömegek viszont így akartak a jobbágyságtól szabadulni és őket a vallásos érzés is hajtotta.

A városok kifejlődése Németországban és Angliában.

A jobbágyság, egyházi és világi hűbéres urak, lovagok világában, mint látjuk, mindig súlyosabb szerepet kezd játszani a városi polgárság és annak már nem a földműveléssel, hanem a kereskedelemmel összefüggő érdekei. Eleinte ez csak Olaszországra és legfeljebb Dél-Franciaországra vonatkozik, ahol a régi római városok, éppen úgy mint Olaszországban, hamar felvirágzottak újra és megerősödtek annyira, hogy a hűbéres államban némi szerepet játszhattak.

A földművelés fejlődésével azonban Németországban és Angliában is új ága keletkezett a termelésnek: a kereskedelem és a kézművesipar, mely természetesen a városokban tömörült. Ezekben az országokban nem a régi római városok vették át ezt a szerepet, mert azok legnagyobb részt tönkrementek, vagy falukká zsugorodtak, hanem új városok, melyek a következőképen keletkeztek:

Említettük, hogy a középkori paraszt sohasem foglalkozott kizárólag földműveléssel, hanem minden szükségletét a maga munkájával fedezte. Azt is em-

litették, hogy a faluközösségek kebelén belül voltak már olyan tagok, mint a kovács, ács, stb., kiket a gazdasági munka alól mentesítettek, hogy teljesen a kézművességnek élhessenek.

A földesur is bizonyos kézimunkában ügyes jobbágyoktól állandóan ez irányban kívánta a szolgáltatásokat, vagyis szolgálataikat nem terményekben, hanem foglalkozásuknak megfelelő munkában szedte be. Így alakult ki a kézművesség, mely a termelés produktivitásának és a fényűzés terjedésének arányában mindig nagyobb jelentőségre tett szert. A kézművesek termékei persze eredetileg éppúgy nem váltak árukká, mint a paraszt terménye, hiszen a kézműves is vagy a faluközösség, vagy a földesur igényeit elégítette csak ki, az ellenérték pedig az ő eltartása volt. Az anyagot, melyet feldolgozott, az adta, kinek munkájára szüksége volt és munkája folyama alatt az tartotta is el.

De a lovagság kifejlődésével megváltozott ez a helyzet. Bizonyos helyek, faluk, különösen a király, a hercegek és püspökök székhelyei korán jelentőségre tettek szert, mert ezek kísérete nagyobb számban gyűlt itt össze, lovagi tornákat tartottak itt és ezért az ily helyeket korán felkeresték az olasz kereskedők. Ezeken a helyeken azután vásárokat tartottak s az itti lakó jobbágyok meggazdagodtak.

A gazdagság, mint mindenhol a középkorban, itt is rablást vont maga után a hűbérurak részéről és az ily helyeknek a lakói korán védekezésre szorultak. Fallal vették körül falvaikat és harci szervezetekben tömörültek csakhamar: a céhekben.

A falon belül egyelőre semmi sem változott. A régi földközösség s a feudális urtól való függés egyelőre megmaradt. A „polgárok“ nemcsak iparral, hanem még földműveléssel is foglalkoznak. A különbség mégis az volt, hogy tekintettel a városokban folyó áruterme-

lésre, a polgárok kezén pénz gyült össze. Feudális uraikkal szemben azután a szolgáltatásaikat pénzen váltották meg, városaiknak kiváltságokat szereztek s ahol ez nem ment pénzért, ahol a feudális urak rablási vágya nagyobb volt, mint amennyit a polgárok adni akartak, ott harcban vívták ki maguknak a függetlenségüket. Ennek az volt a következménye, hogy a polgárság a folytonos harcokban megedződött, öntudatos és harcias szellemű lett, egyenrangúnak érezte magát a lovaggal.

Harci szervezetei a céhek voltak, melyeknek eredetileg minden városi polgár tagja volt. Hiszen a város a faluból és a faluközösségből nőtt ki s így minden tagja egyenlő jogu volt. Csakhamar azonban mindenki a városokba huzódott, aki csak tehette. Eleinte a polgárok szívesen is fogadtak minden ujonan érkezőt, hiszen minden új lakos erejük növekedését jelentette a hűbérurral vívott harcban s a munkaerőre is szükség volt. A polgárok védelmezték a falaik mögé szökött jobbagyot és végül elvül küzdtek ki, hogy mindenki, aki egy évet és egy napot a város falai között háborítatlanul tölt, az szabad ember.

A városokba tolulás azonban később oly nagy lett, hogy nemcsak a hűbérurak, hanem a városi polgárság is védekezni kezdett ellene. Az ujonan jöttek mindig nehezebben lehettek mesterekké, a város fekvőségeit, melyek eredetileg a faluközösség birtokai voltak, a régi lakosok, a „patriciusok“ foglalták le maguknak. A később letelepedett mesterek véres harcokban tudják csak a patriciusok kiváltságait megtörni. A mesterekkel szemben a legények is szervezetekbe tömörülnek s miután a középkori legény, a bányászok kivételével, nőtlen volt és munkát általában könnyen kaphatott, nem egykönnyen lehetett velük elbánni. A mesterek szerencséjére követeléseitek rendszerint igen szelidek

voltak és odáig terjedtek csak, melyik legényszervezet vigye a körmenetekben a zászlót. Szervezeteik legfőbb funkciója a betegsegélyezés volt. Beáll tehát itt is az osztályokrabomlás: mesterek és legények kerülnek szembe egymással, ezek mögött vagy alatt pedig ott tengődik a városban a mindenféle gyülevészproletáriátus, melynek tagjai legényekké nem lehetnek, kikkel szemben a legények arisztokratáknak érzik magukat és akiknek nyomora, piszka leirhatatlan.

Az osztályharcok élesedése.

A középkori társadalom első munkamegosztása, mint láttuk, az volt, hogy a honvédelem elvált a termelő munkától s két külön osztály látta el a két feladatot. Most maga a termelő munka válik ketté: a nép egyik része az élelmicikkeket és nyersterményeket termeli, a másik része ezeket a nyersterményeket iparcikkekké dolgozza fel. Ez az újabb munkamegoszlás is, éppugy mint az első, a földművesmunka folyton fokozódó produktivitása következtében vált lehetővé: mindig kevesebb ember szükséges az élelmickek előállítására és mindég többen foglalkozhatnak kizárólag vagy legalább is főleg iparcikkek előállításával. Utóbbiakat teljesen vagy részben a parasztnak kell eltartania termékeivel, ami azonban már nem a szolgáltatások közvetlen kicserélésével történik, mint a hadviselő osztály és földműves között, hanem árucseré folytán, melynek közvetítője: a pénz. A munkatermékek így árukká lesznek és a paraszt terménye abban a mértékben jut piachoz, amily mértékben foglalkozik az iparososztály kizárólag iparral és szorul élelmicikke beszerzésénél a parasztra. És ugyanily mértékben fokozódik természetesen a pénz jelentősége is. Amíg a földművelés ugyszólván az egyetlen ter-

melő ág és az egyetlen nemzeti munkamegoszlás a honvédelem és a földművelés kettéválása, addig a csere szörványos, a pénznek nincs jelentősége, a marha az értékmérő. De most a csere sűrűbbé, majd általánossá válik s ezért kezelhetőbb értékmérőről kell gondoskodni. Erre a szerepre pedig már természeti tulajdonságaiknál fogva is a nemes fémek a legalkalmasabbak. Így születik meg, illetve jut nagyobb társadalmi szerepléshez az ércpénz.

A városi polgársággal tehát a feudalizmus egy új korszaknak, az árutermelésre alapított kapitalizmusnak, hordta csiráit magában. Ennek a leendő korszaknak istene: a pénz, már a feudális társadalommal érezte hatalmát. Az egész társadalom boszorkánytáncot kezd járni. Eddig szükséges és hatalmas osztályok feleslegessé válnak és anélkül, hogy maguk is észrevennék hogyan, egyszerre csak elvesztik hatalmukat. Más osztályok, addig lenézettek és gyengék, hatalomhoz jutnak. Az osztályellentétek kiélesednek, az eddig lappangó ellentétek, melyek torzsalkodásokban nyilvánultak, egyszerre lángra lobbannak. Minden ízében ropongni kezd a feudális társadalom.

Minél inkább erőre kapnak a városok és a polgárság, annál inkább terjed az árutermelés. Eddig mindenki maga termelte a szükségletei fedezésére szükséges cikkeket. Ha a termelő produktivitása nagyobb volt, mint szükségletei, a felesleg kárba vészett. Ezért a feudális kort a nagyétűség és a vendégszeretet jellemzi. A feudális nagyur mindenkit szívesen látott, aki a parasztoktól rakásra hordott élelmicikkeket elfogyasztani segített, hiszen el nem adhatta őket! Ezért nagy kiséretet tartott, az egyház jótékony volt, mert telt magtárait egymaga kiüríteni képtelen lett volna. A „hagyományos“ magyar vendégszeretet (mely persze már csak a múlté) szintén nem

annyira magyar, mint inkább feudális vendégszeretet, és ahol még megvan, ott is csak azt mutatja, hogy a feudális ideológia megmaradt a változott viszonyok ellenére is.

Most mindezeknek a feleslegeknek, melyeket eddig ki-ki elfogyasztani volt kénytelen, mind tágabb piaca nyílott. A földesur, a püspök már nem rendezett vendégségeket, illetve nem jótékonykodott a felhalmozott termékekkel, hanem piacra vitte és eladta azokat. Ami a paraszt kezén saját szükségletei fedezése és a földesurnak tartozó szolgáltatások után még megmaradt, azzal ugyanígy tett. A földesur, a püspök, a paraszt kezén pénz gyűl össze.

A pénzből pedig soha sincsen elég. Kis helyen elfér és óriási a hatalma. Apró kis fémdarabkák, melyekben a leglelkiesmeretesebb mikroszkopikus vizsgálat sem tud más kémiai és fizikai tulajdonságokat felfedezni, mint akármelyik más természeti anyagban, egyszerre csodatetteket visznek végbe, mihelyt társadalmi szerephez juttatják őket. Pénzért mindazt és még többet lehet kapni, amit a feudális kor addig nyújthatott: szolgáltatékész embereket, drága ékszereket és ruhákat, hatalmat, befolyást.

A pénz egyszerre hatalmába ejtett mindenkit. A földesurak pénzt követeltek a jobbágyoktól; a királyok, ahol elég erősek voltak, pénzt követeltek az alattvalóktól vagy kölcsön kérték a városoktól. A terményben való szolgáltatás majdnem mindenütt átváltozik pénzszolgáltatássá. A királyok pénzhez jutván, hadsereget tartanak maguknak. És nemcsak királyok, de közönséges halandók is és a pénzen toborzott hadsereg segítségével egész csomó *condottiere* szerez magának királyságot Itáliában. A nagybirtokososztály hallatlan fényűzést fejt ki ruhákban és ékszerekben, egy-egy falut adnak el egy ruháért. A lovagság sem maradhat

hátra a fényüzésben és hogy pénzhez jusson, a parasztot nyuzza mindegyik.

Legfontosabb változás az állandó hadsereg. Francia-, Spanyolországban és Angliában a királyi hatalom megerősödik a városok segítségével, mely a királysággal szövetségben védekezik a nagybirtok ellen. XI. Lajos francia király már erősen a városokra támaszkodik s utódai mindinkább hatalmuk alá hajtják az állandó hadsereg segítségével a nagybirtokos arisztokráciát és az egyházat; sőt olyan hatalmasakká válnak, hogy még a pápát is arra kényszerítik, hogy Avignonban lakják s az ő eszközükké legyen. Spanyolországban az inkvizíció és ezzel az egyház politikai eszközzé lesz, melyet a királyok politikai céljaiknak megfelelően használnak fel.

Angliában a nagybirtokos arisztokrácia teljesen elpusztul a piros és fehér rózsa harcban. Mialatt végigrabolta a Szentföldet, majd évszázadig Franciaországot, a maga parasztjait s a fejlődő polgárságot békén hagyta. Mikor azután odakinn véget vetettek rablásainak, a Szentföldre nem mehetett, de a franciák is végleg megverték, otthon kezdett garázdálkodni. Ekkor a királysággal szövetkezett s közben megerősödött polgárság és parasztság teljesen kiirtotta; aki a harcokban el nem hullott, az a vérpadon veszett el. A királyság a legyőzött arisztokrácia birtokait párthiveinek adományozta. Ezek az új birtokosok jutalmul kapták a birtokot, nem pedig társadalmi szükség juttatta nekik a társadalom védelmi funkcióinak elvégzéséért, mint a régi arisztokráciánál. Ők a királytól függtek. Kiváltságuk annyi volt, amennyit a királytól kaptak. Így keletkezik egy új udvari arisztokrácia, mely a királyra utalva annak legerősebb támasza.

Mindazokban az országokban tehát, ahol a városok súlyhoz jutnak, megerősödik a központi hatalom, a

monarchia. Az abszolút monarchia mindenütt állandó hadseregre támaszkodik. Ez a hadsereg zsoldos hadsereg és felfogadott, később nyílt vagy burkolt erőszakkal fogott parasztok alkotják. A honvédelem tehát, mely eddig a földbirtokhoz kapcsolódott s amelynek szükségessége a feudalizmust megteremtette, most elválik a földbirtoktól s megint a parasztra száll vissza. Az igazságszolgáltatást és a rendőri funkciókat, melyeket a földbirtok eddig ellátott és amellyel már régen visszaélt, a paraszt nyuzására használva fel őket, szintén a királyság látja el hivatalnokaival és rendőreivel. Ezzel kisiklik a feudális osztályok lába alól a talaj, a társadalmi funkciókat, melyek ellátására keletkeztek, más osztályok látják el. Intézményeik azonban, melyek e funkciók elvégzésére szolgáltak, megmaradnak: de az elvesztett hasznos társadalmi szerep helyett csak a földesur magánérdekeinek megvédése a szerepük. A védelem helyett, melynek kedvéért a feudalizmus terheit vállalta, csak elnyomásban részesül tőlük a paraszt.

Kommunisztikus mozgalmak és parasztforradalmak.

A természetbeni szolgáltatásoknak pénzszolgáltatásra való változtatása eleinte úgy a parasztnak, mint a földesurnak érdekében volt. Az árutermelés térhódításával a paraszt is pénzhez jut s ennek segítségével sok helyütt függetlenné teszi magát annyira, hogy a XIII. század végén és a XIV. század elején a paraszt helyzete egész Európában igen jó.

Az osztályellentétek azonban ennek ellenére mindig jobban kiélesednek a paraszt és a földesur között. A földesur pénz utáni szomja a fényűzés növe-

kedésével mind mértéktelenebb lesz s a terhek, melyek a parasztra sulyosodnak, mindig nagyobbak. De nem is kellett a terheknek növekedniök, hogy a paraszt elkeseredése fokozódjék. Minden szolgáltatást sulyossá tett az, hogy a terményeknek piaca nyílt. Azelőtt a paraszt szívesen szolgáltatta be fölös terményeit, melyekkel ugysem kezdhetett semmit, most azonban a nem terhes szolgáltatás is ilyennek látszott, mert értékesíteni lehetett mindent.

Am a paraszt a földesur nyomása elől a városba menekülhetett. A földesurat tehát az a veszély fenyegette, hogy robotosok nélkül marad. Igyekezik tehát a parasztot a földhöz kötni, szabad költözködési jogától megfosztani. Másrészt meg nagy paraszttömegeket elkergettek a földről, melyen addig éltek. A föld ugyanis azzal, hogy termékei árukká lettek, mindig értékesebbé válik. Nemcsak a paraszt ragaszkodik tehát jobban a földhöz és válik szükkeblübbé, elzárván a földközösség földjét a később letelepedők elől, hanem viszont a földesur is igyekszik a földközösség földjét, melynek használatát eddig is az ő hivatalnokai szabályozták, a maga magántulajdonává tenni, magának megkaparintani. A földesurak elűzik a parasztot birtokáról, hogy földjét megszerezhessék maguknak. A megmaradtaktól azonban követelik az elűzöttek szolgáltatásait is, hogy a birtok hozadéka ne csökkenjen, hanem a munkaerő csökkenése ellenére is emelkedjék. Így történt azután, hogy a XV. században, a jobbágy Németországban termékeinek 64%-át földesurának, a papjának s az államnak volt kénytelen beszolgáltatni — a robotot nem is számítva.

Az elűzöttek erdőkben, országutakon kóborolnak és rabolnak. Hiába védekeznek ellenük a legkegyetlenebb kinzásokkal, miket emberi keményszivűség csak kigondolhatott. A nagyobbik rész ellenben még

inkább a városokba huzódik. Itt azonban elzárják előlük a mesterségeket, legényekké nem lehetnek s a legnagyobb nyomorban tengődnek. Hamburgban a XV. század második felében a lakosság egyötöde, Augsburgban egyhatoda élt ilyen módon.

Legnagyobb méretű volt a paraszt elűzése Angliában, ahol a gabonatermelésről minden áron a juhtenyésztésre igyekeztek áttérni, mert a hollandiai szövőipar fellendülésével, mely főleg angol gyapjút dolgozott fel, ez több haszonnal kecsegtetett, mint a gabonatermelés. A juhtenyésztés pedig nagy földterületeket, legelőket, ellenben kevés embert kíván. Ugyanezen okból űzték el a parasztokat Spanyolországban is, ahol még azt is megtiltották nekik, hogy saját földjeiket a juhok elöl, melyeket téli legelőre hajtás közben az ország egyik végéről a másikra hajtottak, elkerítsék s így védekezzenek az elöl, hogy a vándorló nyájak mindent elpusztítsanak, ami utjukba akad.

Olaszországban viszont az tette elviselhetetlenné a parasztok helyzetét, hogy uraik rendszerint a városokban laktak és ott költötték el jövedelmeiket, míg birtokaikat hivatalnokaikkal kezeltették. Az ilyen urat persze a birtoknak csak a jövedelme érdekelte, az emberek, akik rajta éltek és robotoltak, nem. Leírhatatlan keményszívűség és ennek nyomában a paraszt teljes elállatosítása volt a következmény.

A parasztság helyzetének rosszabbodásával párhuzamosan mindinkább növekszik a városi proletáriátus, az osztályellentétek a városokban is mindinkább növekednek. A kicsiny, gyérnépességű városok helyére sok helyütt nagy városok lépnek: Génua, Vence, Milano, Hamburg, Lübeck, Lyon, Marseille, London, Gent, Brügge stb. Kivülről büszke, erős államok, belülről osztályellentétekkel szétszakgatott

lakosság, mely véres harcot viv egymással a hatalomért. Kézművesek a kereskedőkkel (kik például a takácsiparban a kézművesnek a nyersterményeket és munkaeszközöket rendelkezésére bocsátják és akik ettől a kész árut megveszik), legények a mesterekkel s valamennyiökkel szemben áll a gyülevészproletáriátus, mely félig munkából, félig rablásból, prostitúcióból és egyéb bűnökből tartja fenn magát.

Az elkeseredés a XII. és XIII. századtól kezdve kommunisztikus mozgalmakban jelentkezik és végül a parasztforradalmakban tör ki, melyek Angliától Magyarorszáig végiglobognak Európán.

A kommunisztikus mozgalmakban a bányászok és szövömmunkások vitték a főszerepet. Azért ez a két munkásréteg, mert e két iparág volt e korban a legkapitalisztikusabban kifejlődve és így az osztályellentétek itt voltak a legélesebbek munkáltató és munkás között.

A bányászat Németország legfontosabb iparága volt e korban. V. Károly egy 1525-iki rendelete 2,000.000 aranyforintra teszi a kibányászott cikkek értékét évente és 100.000-re a bányászatban foglalkozók számát.

A bányászat, ellentétben a földmiveléssel, mindennütt a faluközösség megszilárdulására irányult. Abból, hogy a bánya mindig a közösségé volt, magyarázható például a még ma is fennálló szabad turzási jog és a mai bányajognak az a tétele, hogy a bánya nem azé, akinek a birtokán van, hanem azé, aki megtalálja. A bánya tehát mindig a közösség tulajdona volt. A bánya műveléséhez azonban csakhamar nagy tőke kellett. Kezdetleges eszközökkel nem lehetett mélyre hatolni, hogy a bányászás eredményes legyen, költséges berendezésre volt szükség. A bányászás így városi kereskedők kezébe kerül, akik robotban tartot-

ták az igazi bányatulajdonosokat és még inkább a bányamunkásokat. A bányászás így hamar kapitalisztikus alapon folyt, a munkaerő kizsákmányolása benne volt a legnagyobb. A bányahivatalnokok lenyomták a béreket. Ezzel meg nem elégedve, a bért még rossz pénzben is fizették és kényszerítették a munkást, hogy szükségleteit drága pénzért náluk fedezze. A fizetést persze jó pénzben követelték. Így az ellentét legények és bányatulajdonosok és ezek hivatalnokai között mindjobban kiélesedett és a bányalegények lázongása igen gyakori volt, amit még veszedelmesebbé tett az, hogy a bányászok tömegekben dolgoztak és fegyverük volt, miért is nem lehetett velük egykönnyen elbánni. Ezeket a mozgalmakat azonban eleve elszigeteltekké tette az a körülmény, hogy a bányák a városokon kívül elzárt, nehezen megközelíthető helyeken voltak és így a mozgalom más, nagyobb tömegekre soha át nem csapott és ha kellett, erőszakkal is könnyebben volt leverhető.

Sokkal fontosabb szerepük volt a takácsoknak. A textilipar ekkor még nem volt közszükségleti cikket előállító ipar, mint ma. A posztóruha fényűzési cikk volt, melynek viselését eleinte csak az igen előkelő emberek engedhették meg maguknak. A közönséges ruházat bőr és vászon volt, melyet a paraszti gazdaságban házilag készítettek el. A finom gyapjuposztót és szöveteket drága pénzen fizették meg, úgy hogy ez az iparág a világkereskedelem számára dolgozott, nem a helyi piac számára. A kész árucikk szállítása messzi vidékekre történt, ami költséges és veszélyes mulatság volt. Ezt a kereskedők végezték. Ám az önálló kézművesek a nagy keresletet kielégíteni nem tudják, mert raktárra nem termelnek. A kereskedők, hogy állandó áruval rendelkezzenek,

egyes kézműveseknek a szükséges berendezést és anyagot rendelkezésükre bocsátják és állandóan a maguk számára foglalkoztatják őket. Később maguk a kereskedők létesítenek telepeket, ahol a céheken kívül álló kézműveseket és legényeket nagy tömegekben dolgoztatják. Ezzel a szövőipar a gazdag kereskedők kezébe került. Ezek a tőlük függő kézműveseket és munkásokat mindjobban kiuzsorázzák, aminek az osztályellentétek kiélesedése a következménye.

Ennek a munkásrétegnek osztályellentéteit az ebbe fontosabbá a bányászokéinál, hogy a mozgalmak nem elzárt helyeken játszódtak le, mint az utóbbiaké, hanem a városokban, hol egyéb proletártömegeket is magukkal ragadhattak.

Ezért majd valamennyi kommunisztikus mozgalomban, mely a XII—XV. század között lejátszódott, a takácsok játszották a vezető szerepet.

Ezek a kommunisztikus mozgalmak természetesen Itáliában bukkannak fel legelőször, ahol a középkorban először fejlődik ki nagyobb mértékben áruterelés. Bresciai Arnold már 1140 körül szövetkezik Rómában az ottani demokratákkal a pápa ellen, de ez a mozgalom csakhamar megszűnik, mert a rómaiaknak sokkal több érdekük fűződött ahhoz, hogy a pápaság fenmaradjon, semhogy komolyan gondolhattak volna uralmának megdöntésére.

Innen kezdve sűrű egymásutánban keletkeznek kommunisztikus mozgalmak: a waldensiek Észak-Itáliában és Dél-Franciaországban, a patarenusok Milánóban, a beghardok Németalföldön, a lollhardok Angliában, a taboriták Csehországban stb.

Mindezek a mozgalmak a városokban keletkeznek és a takácsok viszik bennük a főszerepet, kikhez csatlakozik a városok minden félproletár és gyűlevészproletár lakossága s néhol a parasztság egyrésze.

Eszméik kommunisztikusak voltak, amit élesen meg kell különböztetni a kollektivizmustól.*

A mindenképen sanyargatott osztályok onnan vették eszméiket és olyan eszközökkel kerestek orvoslást, ahonnan és amilyenekkel tudtak. Ilyen irányban pedig csak az egyház multja és jelene nyújthatott nekik példákat. A katolikus vallás Róma rabszolgáinak és prostituáltjainak volt eredetileg a forradalmas nemcsak eredeti tanai voltak olyanok, melyek ennek az osztálynak elkeseredését és vágyait hirdetik, hanem az őskeresztény egyház szervezete is tagjainak kommunizmusán és a legnagyobb demokrácián nyugodott. A kolostorok és bennük a szerzetesrendek még ennek az őskeresztény egyházi kommunizmusnak voltak maradványai a középkorban és eredetileg nem voltak egyebek, mint a római birodalom nyomorogóinak kísérletei, hogy a végső nyomor elől együttéléssel és a közösen termelt cikkek egymásközi megosztásával próbáljanak menekülni. A középkorban is sokan a szerzetesrendeknél kerestek menedéket és megélhetést. De ezek vagyonra téve szert, mindjobban

* A kollektivizmus tudniillik annyit jelent, hogy a munkaeszközök, melyekkel a szükséges javakat termelik, ne lehessenek egyes emberek tulajdonában, hanem azok felett kizárólag az állam rendelkezhessek az összesség javára. Ilyen munkaeszközök: a földtulajdon, a bányák, gyárak, gépek stb. Ezzel megszűnik a termelés mai kettéosztottsága munkaeszköztulajdonosokra és munkaerőtulajdonosokra, vagyis tőkésekre és munkásokra. Tőkés csak egy lesz: az állam, melynek kezében a munkaeszközök vannak, ezzel szemben mindenki munkás. Minden ember azonos érdeke így az osztályok megszűnésével az osztályharcot is kiküszöböli majd az emberiség történetéből. A társadalmi felszabadító harc céljának és ezzel kapcsolatosan eszközeinek eme tisztult és világos felfogásához a modern proletárium is csak a mult század közepétől jutott. A középkori mozgalmak nem kollektivistikusak, hanem kommunisztikusak, ami az előbbivel szemben nem a munkaeszközök államtulajdonát jelenti, hanem minden tulajdonnak a közösséget.

elzárkóztak a hozzájuk túlulók elől és ezért mindig újabb rendek keletkeznek, melyek a legszigorubb szabályokkal akarják elejét venni a vagyongyűjtésnek és így akarják megóvni a célt, a szegények segítését, de mindig sikertelenül. Így a ferencrendiek szerzete, melyben a középkor nyomorgói tömörültek, de amely csakhamar szintén vagyont gyűjt és éppugy elzárkózik, mint a többi.

Ezek a példák lebegnek minden mozgalom előtt forrongásában az uralkodó rend ellen. Más példák rendelkezésre nem állottak, a tömegek sokkal tudatlanabbak voltak, semhogy a társadalmi összefüggéseket láthatták volna, mint ma a szervezett proletáriátus nagyobb része. A proletáriátusnak, mely e mozgalmaknak lelke volt, sokkal tisztázatlanabb volt a helyzete a tőkével szemben, mely maga is gyermekkorát élte, semhogy álmatag fogyasztási szövetkezeten tulmehettek volna eszméi. Az egyház pedig, mint az egyetlen szellemi tényező, mindenre rányomta a maga bélyegét. Ezért veszik a középkori kommunisztikus mozgalmak eszméiket az öskereszténységéből.

Egyház és állam egyaránt tüzzel-vassal küzdöttek e mozgalmak ellen. „Eretnekeknek“ nyilvánították őket és égtek a máglyák, dolgozott a hóhér. E korban minden lázadás az egyház ellen lázadás volt az állam ellen is, mert az uralkodó osztályok közt egy sem volt, melynek valahogyan szüksége ne lett volna az egyházra. A fizikai erőszak mellett a tömegek tervszerű elbutítása volt mindenkor a legjobb fegyver a sinylődő tömegek fékentartására. És erre a szervezett egyház egész Európát átfogó hálózata volt a legalkalmasabb. Az egyház ezenkívül földbirtoka és kincsei révén a leghatalmasabb tényező volt minden államban és ha az uralkodó osztályok éhsége az

egyház kincseire fel is keltette egyik vagy másik fejedelemben vagy feudális urban a rablás vágyát, arra mindig vigyáztak, hogy az egyházat egészen tönkre ne tegyék. Mikor tehát a kommunista mozgalmak az egyház ujjaszervezését hirdették és a pápák királyok és püspökfejedelmek kicsapongó fényűzésével az őskeresztény egyház szerény és fénytelen ideálját szegezték szembe, minden osztály érezte, hogy róla szól a nóta és összefogott az elégedetlenkedők leverésére.

A kommunisztikus mozgalmaknak folytatásai a parasztforradalmak. Láttuk, hogyan vált türhetetlenné a paraszt helyzete. A XIV—XVI. század közt egymást érik ennek folytán a parasztforradalmak. Akárhol lobbant is fel egy-egy ilyen mozgalom Európában, követelései, lefolyása majdnem mindenhol egyformák. 1358-ban Franciaországban, 1381-ben Angliában, 1500 körül Németországban, Svájcban és Magyarországon tör ki nagy parasztforradalom, mind azonos követelményekkel: a robot, tized eltörlése, a jobbágyság megszüntetése, az erdők köztulajdonná tétele, a rettenetes büntető törvények enyhítése, a papság választása, igazság, szabadság a jelszavak.

Az uralkodó osztályok történettanításában a legkomorabb lapokat a parasztforradalmak teszik. Nincs az a sötét szín, nincs az emberi nyelvnek az a komor szava, mely ezeken a lapokon ott ne volna. Pusztító, állatias hordákként szerepelnek a „lázadó“ parasztok, vezéreik pedig minden emberiségből kivetkőzött bestiák. Csak napjainkban lesz mindinkább általánossá az a belátás, hogy a parasztok, amíg csak lehetett, békésen igyekeztek követeléseiket érvényesíteni s a legtöbb esetben az uralkodó osztályok szöszegései és árulásai, melyekkel őket kelepçébe csalni igyekeztek, ragadták őket kegyetlenkedésre. De nem

tagadható, hogy e forradalmak sok vérontással jártak. Ám mindaz a vérontás és kegyetlenség, mely a parasztforradalmakat kísérte, legalább is épp ily mértékben járt vele az uralkodó osztályok minden mozgalmával: főként pedig az ellenforradalmakkal, csak a parasztforradalmak vérbefojtására utalunk. És ha egyik oldalra lehetne gyűjteni a kegyetlenséget, mely a népmozgalmakkal jár együtt, a másik oldalra azt a lassu szenvedést, melyben a tömegek századokon át szenvedtek: nem a tömegek kegyetlenkedése tenné a nagyobb részt. Csak a forradalmakkal járó vérengzések egy tömegben jelentkeznek, míg az uralkodó osztályok apránként, de annál kiadósabban végzik el ezt a munkát.

De azért a másik végletbe sem szabad esnünk s csak azért, mert a parasztforradalmakat vérontás és erőszak kísérte nyomon, nem szabad őket forradalmi mozgalmaknak nyilvánítanunk. A forradalomnak nem az a jele, hogy erőszak jár a nyomában, hanem forradalmi minden olyan mozgalom, melynek célja a történelmi társadalmi fejlődés irányába esik, még akkor is, ha a mozgalom békés. Miután pedig a történelmi fejlődés iránya határozottan a mindig szélesebb, ideálja pedig a tökéletes demokrácia, forradalmi minden olyan mozgalom, mely a politikai hatalomnak kiterjesztésére irányul. Így forradalmi mozgalom volt az angol és francia polgárság mozgalma a XVII, és XVIII században, mert a polgárság a politikai hatalmat szerezte meg magának vele s így azt *kiterjesztette* az addig egyedül uralkodó osztályokról magára is.

S kétségtelen: akármennyire határozatlanok voltak a középkori parasztság követelései, akármennyire nem értett a legtöbb benne részt vevő réteg a szabadság, igazság általános jelszavai alatt a pillanatnyi terhek csökkentésén kívül egyebet: a lényeges követelések,

mint a robot megszüntetése, ami a jobbagyság megszüntetésével egyértelmű, a papság szabad választása, a fejedelmek kiváltságos helyzetének megszüntetése és a parasztság képviselőinek a birodalmi gyűlésre való meghívása stb. mind olyan követelések, melyek a haladás irányában mozognak. E követelések közé olyanok is becsusztak, melyek reakciósaknak mondhatók, mert már túlhaladt állapotok visszaállítását célozták; igaz az is, hogy a követelések nem voltak tudatosak és sok helyütt vallásos színezetet vettek fel, de ez nem teszi azért e mozgalmakat reakciósakká. A parasztság elszigeteltsége, tudatlansága, mely elnyomatásának volt a következménye, akadálya volt annak, hogy kívánságai tudatosak, mozgalma tisztán forradalmi legyen, de a lényeg az kétségenkívül forradalmi volt.

Miért buktak hát el mégis a parasztforradalmak? Itt határozottan azt kell mondanunk, hogy az erőszak buktatta el őket. Valamennyi uralkodó osztály kibékül erre a célra s rettenetes a megtorlás, mellyel bosszujokat hűtötték. Elég, ha Dózsa György borzalmas kivégzésére utalunk. És a feudalizmus még nem élte ki magát. A kapitalizmus még csirájában volt; megkezdte ugyan már bomlasztó munkáját, de ő maga még nem volt elég erős arra, hogy a gazdasági és politikai vezetést átvegye. A parasztságnak várnia kellett s jó pár évszázadig tovább szenvednie, míg a jobbagyság béklyóiból felszabadulhatott.

Legfelszegebb szerepet játszottak a lovagok. Az árutermeléssel beállott új viszonyok az uralkodó osztályok közül őket tették tönkre legelőször. Birtokuk rendszerint nem volt elég nagy, hogy a beállott fényűzésben versenyezzenek a nagybirtokosokkal és a kereskedőosztállyal, viszont társadalmi állásuk megkövetelte, hogy erejükön felül költsenek.

Hiába nyuzták a jobbágyot. A lovasság katonai hatalmának véget vetett a fejedelmek állandó hadserege s a halálos dőfést megadta a lőfegyver fel-találása.

Elkeseredésében a lovagok egy része a parasztforradalmakhoz csatlakozott, de csak félszívvvel, mert hiszen gazdasági és társadalmi létük mégis csak a feudalizmuson és a feudális birtokviszonyokon nyugodott: a legelső alkalommal tehát cserben is hagyták a parasztokat.

Egyetlen parasztforradalom tudott némi eredményt elérni, az angol, melyet szintén levertek ugyan, de a parasztságot még sem merték elnyomni, mert a hűbérurak külföldi rablőhadjáratai alatt a parasztság sokkal erősebb lett, semhogy a jobbágyság egész szigorát leveretése ellenére is vissza lehetett volna állítani. A többit le is verték és a parasztságot is egészen állati sorba nyomták le.

Átmenet a kapitalizmusba.

A parasztok folyton fokozódó elnyomása és ebből fakadó nyomora, a városi polgárság hatalomhoz jutása és ezzel szemben a nemesség gyengülése, a lovagság pusztulása és a királyi hatalomnak még az egyházzal szemben is megerősödése: mind azzal függ össze, hogy a földbirtok elveszti eddigi kizárólagos szerepét a termelésben és mellette mindig nagyobb sullyal esik a mérlegbe a termelés egy új formája: a kapitalisztikus termelés.

Igaz, hogy, mint láttuk, az árutermelés csak úgy vált lehetővé, hogy a földműves munkájának produktivitása nőtt s láttuk azt is, hogy a kézművesiparos a földművesből, a város pedig a faluból nőtt ki. De a város csakhamar túlnő a gazdasági és társadalmi

viszonyokon, melyekből fakad s az árutermelés és ezzel a polgárság olyan jelentőségre tesz szert, melyet szerény kezdeteiben senki sem sejtetett.

A földbirtokról és annak természetbeni szolgáltatásairól a súlypont a kereskedelemre, iparra és a pénzre tevődik át és a földszerzés helyett, mely eddig az uralkodó osztályok történetét tette, a pénzszerzés, a tőkegyűjtés játssza ezentúl a főszerepet. S amíg a feudális földbirtok a természetbeni szolgáltatásra szorított paraszton és annak megkötöttségén nyugodott, az árutermelésnek éppen a szabad, meg nem kötött munkaerő volt a feltétele. Ennek pedig a jobbágy megkötöttsége utjában állott.

A középkor végén azonban éppen ez az akadály háritódik el. A jobbágyokat elűzik földjükről. Már ez is a kezdődő kapitalizmus okozta. Mondottuk, hogy a flandriai szövőipar fellendülése felszöktette az angol gyapju árát, melyet ez az ipar feldolgozott. Az angol földesurak a nagyobb haszon kedvéért a szemtermelésről a juhtenyésztésre tértek át, a szántóföldekből legelőket csináltak. A parasztot, melyre a legelőkön és a juhok mellett szükség nem volt, erőszakkal üzték el. A faluközösségek birtokait a földesurak foglalták le maguknak s ezekről is elkergették a parasztokat. Ezzel nagy proletártömegek váltak „szabaddá”. Ezeket a tömegeket még növelte a feudális nagyurak kíséretének feloszlata, melyeket a természetbeni szolgáltatásoknak pénzzolgáltatásra való átváltoztatásával nem lehetett oly könnyen eltartani, de amelyek feloszlataát a megerősödött királyság is követelte, sőt erőszakkal is keresztülvitte, hogy a főnemeseket ezzel is gyengítse.

S ez nemcsak Angliában, hanem hasonló módon és okokból egész Európában így történt s oly tömegek lettek „szabaddá”, hogy a kezdetleges ipar nem

is tudta felszívni őket. A tömegek azután rablásból és egyéb bűnökből tartják fenn magukat.

Igy születik a kapitalizmus, melynek első forradalmi mozgalma egyrészt a reneszánsz, másrészt a reformáció.

A feudális osztályok tovább élnek még sokáig és bitorolják a hatalmat akkor is, amikor minden funkció, melynek betöltése létüknek jogosultságot adott, más osztályokra hárul. Mindig így van ez a történelemben: magukat túlélő osztályok már a tehetetlenség törvényénél fogva is egy ideig még hatalmon maradnak, holott már készen a sir, melybe lökni fogják őket. Mélyebb közgazdasági oka e ténynek az, amit Marx így fejez ki: „Társadalmi alakulat soha sem pusztul el, amíg ki nem fejlődött minden benne megférő termelőerő s új, magasabbrendű termelőviszonyok sem lépnek a helyébe, mielőtt létezésük anyagi előfeltételei a régi társadalomban magában ki nem nőttek.“ A kapitalizmus igazában csak a XVII. és XVIII. században erősödik meg annyira, hogy az angol és francia „nagy“ forradalmakban a feudalizmust úgy ahogy lerázza magáról. Teljesen még a mai napig sem sikerült. Leplezetten, az új viszonyokhoz simulva, még ma is tovább él a feudalizmus. Még Angliában is, még inkább — hogy csak Európát említsük — a fejletlenebb országokban: Németországban, Magyarországon, Romániában, Oroszországban.

Bibliográfia.

Nagy történelmi művek, melyek a kor gazdasági életét is kimerítően adják, a következők:

K. Lamprecht: Deutsche Geschichte. I—III. Megjelent Weidmannál, Berlin 8° Kötetje M. 8.—. (Az egész mű 19 kötet.)

K. Lamprecht: Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter. I—III. (Megjelent ugyanott. M. 80.—.)

Inama-Sternegg: Deutsche Wirtschaftsgeschichte. I—III. (Duncker und Humblodt, Leipzig 8° M. 51'60.)

N. Kowalewsky: Die wirtschaftliche Entwicklung Europas bis zum Beginn der kap. Wirtschaftsform. (Megjelent a Bibliothek der Volkswirtschaftslehren und Gesellschaftswissenschaft c. vállalatban. Präger, Berlin, 8° (Ára M. 7'50)

A történelmi materializmus szempontjából tárgyalják a dolgot:

K. Kautsky: Vorläufer des neueren Sozialismus. I—III. Dietz, Stuttgart. (Kötetenként M. 3.—.)

K. Kautsky: Thomas More. Dietz, Stuttgart, 1913. 8° (M. 3.—.)

Otto Bauer: Die Nationalitätenfrage, első két fejezete. A könyv a kereskedésekben nem kapható.

Ezenkívül *K. Marx*: Das Kapital első kötetének egyes fejezetei.

A parasztforradalmakkal foglalkozik:

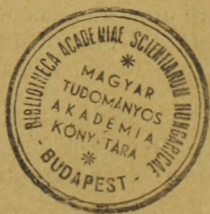
F. Engels: A német parasztforradalom. Magyarra fordítva *Szabó Ervin* gyűjteményes művében: Marx és Engels válogatott művei, második kötet, melynek bevezetése szintén e tárgyra vonatkozik.

Az angol munkásság történetét tárgyalja:

Thorold Rogers: Six centuries of English work. Németül is megjelent Dietznél, Stuttgart, 8° (Ára M. 4.—.)

A „Galilei Füzetek“-et dr. Lóránd Jenő szerkeszti.
Szerkesztőség: I. ker., Kende-utca 12, II. emelet 10.

Világosság könyvnyomda rt.
Budapest, VIII, Conti-utca 4.

A SZABADGONDOLKOZÁS MAGYARORSZÁGI EGYESÜLETE

BUDAPEST, VI, ANDRÁSSY-ÚT 48. SZ., I. EMELET

Alapító tagok tagsági díja egyszerismindenkorra--- --- --- 100 korona

Támogató rendes tagok tagsági díja évi--- --- --- --- 10 korona

Rendes tagok tagsági díja évi--- --- --- --- 6 korona

Valamennyi tag ingyen kapja az egyesület hivatalos lapját, a Szabadgondolat-ot. Fiókok alapítására vagy a belépésre vonatkozólag felvilágosítást nyújt a titkári hivatal.

Galilei Kör a Szabadgondolközás Magyarországi Egyesületének főiskolai fiókja.

Budapest, VI, Anker-köz 2, II. em. Telefon 102—82.

A Galilei Kör a budapesti egyetem legnagyobb ifjúsági egyesülete. 1908-ban alakult 256 taggal és azóta évenként átlag 1000 diák iratkozik be.

Öt év alatt mintegy 300 természettudományi, filozófiai, lélektani, társadalomtudományi és kulturpolitikai előadást tartottak a Körben egyetemi tanárok, hazai és külföldi szakemberek. Külföldi vendégei között szerepeltek: Wilhelm Ostwald, Werner Sombart és Eduard Bernstein. A tagok 56 szemináriumban foglalkoztak az előadásokon felvetett kérdések tüzesebb megbeszélésével.

Az első öt év kimagasló mozzanatai: Diákgyűlések az általános választójog és a szekularizáció mellett, valamint a szabadságjogok és a tanszabadság védelmére. Statisztikai felvétel a budapesti diáknymorról és ennek kapcsán a diáknymor leküzdésére indított akció, mely a diákság egyetemes mozgalmává fejlődött. Sorozatos előadások Magyarország történelmi multjáról és jelenlegi közállapotáról. Vita a nőkérdésről. A nemzetiségi kérdésről a nemzetiségi diákok bevonásával vitát, később pedig sorozatos előadást rendezett. Pályadíjak kitűzése magyar falvak monográfiáira. A munkásoknak tartott 576 előadás. A Galilei Könyvtár és a Galilei Füzetek kiadása.

A Kör klubhelyiséget tart fenn számos napilappal és folyóiratolvasóval. Egyik termét tanulószobának rendezte be, ahol a tagok tankönyveket, jegyzeteket és tanulmányaikhoz egyéb segédeszközöket kapnak. A Kör szerényebb tanulmányi segélyeket szerez és állásokat közvetít. A Galilei Kör tagjai a kör könyvtáron kívül a Társadalomtudományi Társaság gazdag szociológiai könyvtárát is használhatják. A Társadalomtudományok Szabad Iskoláját a Társadalomtudományi Társaság és a Galilei Kör közösen szervezi és összes előadásait a Kör tagjai mindkét félvben ingyen látogatják.

A Galilei Körnek tagja lehet minden egyetemi és főiskolai hallgató. Évi tagdíj 2 K. mely félévi részletekben fizethető. A Galilei Kör hivatalos lapja a Szabadgondolat (címe: Andrássy-út 48), mely havonként jelenik meg.

A Galilei Kör kiadásában megjelent

1. *Harkányi Ede*: Tudomány és katolicizmus. Ára 40 fillér.
2. *Mach Ernő*: Az érzéketek elemzése. Fordította Póányi Károly. Ára 50 fillér. (Elfogyott. Új, bővített kiadás sajtó alatt.)
3. *Szende Pál*: A nagybirtok és Magyarország jövője. Ára 40 fillér.
4. *Jászi Oszkár* márciusi beszéde. Ady Endre ünnepi versével. Ára 20 fillér.
5. *Jászi Oszkár*: A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője. Ára 40 fillér.
6. *Bosnyák Béla*: Oros község társadalmi rajza. Ára 40 fillér.
7. *Jászi Oszkár*: A kapitalizmus felbomlása. Ára 20 fillér.
8. *Agoston Péter*: A vármegye. Ára 40 fillér.
9. *A budapesti diáknyomor*: A Galilei Kör statisztikai felvétele. Feldolgozta Bosnyák Béla. Ára 40 fillér.
10. *Lassalle Ferdinand*: Mi az alkotmány? Fordította Fazekas Sándor. Ára 50 fillér.
11. Három március. 1911, 1912, 1913. Ára 30 fillér.
12. *Bernstein Eduard*: Ami a marximusban maradandó. Fordította Székely Artur. Ára 30 fillér.

SZABADGONDOLAT

A Szabadgondolközlés Magyarországi Egyesületének és fiókjainak: a Galilei Körnek stb. hivatalos lapja, a legolcsóbb és legtartalmasabb népszerű szociológiai és természettudományi folyóirat. A Szabadgondolat programja a szabadgondolközlés elméleti alapjainak fejlesztése és gyakorlati követeléseinek propagálása: szembeszáll a vallási, faji, erkölcsi és osztályelőítéletekkel s harcot folytat minden intézmény ellen, mely ezeken alapszik. Megalkuvás nélkül való hirdetője a klerikalizmus és a felekezeti szellem elleni küzdelemnek. Terjeszti a természettudományos világnézetet és tanítja az ennek alapját tevő természettudományi ismereteket. Ismerteti a magyar és külföldi szabadgondolközlő mozgalmat és irodalmat. A Szabadgondolat munkatársai a progresszív magyarság legkiválóbbjai.

Havonként egyszer két ivnyi terjedelemben jelenik meg. Előfizetési ára egész évre 4 korona, fél évre 2 korona. Egyes számai tőzadéklben és könyvkereskedésekben 40 fillérért kaphatók. Szerkesztőség VI. kerület, Andrássy-út 48, I. emelet. Mutatványszámot kívánatra díjtalanul küld.